

Kisbetűk és nagybetűk

A kezdőbetűkre vonatkozó általános, elméleti, összegző tudnivalókat helyesírási szabályzatunk meglehetősen röviden, tömören, ám egyértelműen és világosan rögzíti (143—153. pont). A szabálypontok alapján a következő alapvető megállapításokat tehetjük. A nagy kezdőbetű használatának úgy tűnik, három fontos kritériumát lehet megkülönböztetni helyesírásunkban: egyrészt **grammatikai**, másrészt **pragmatikai**, harmadrészt **stilisztikai** oka lehet a kisbetűs írásmódtól való eltérésnek.

A grammatikai aspektushoz két fontos és nagy problémakör tartozik: 1. a nagy kezdőbetű legfőbb rendeltetése, azaz tulajdonképpen egyfajta szófajjelölő szerepe: vagyis a **tulajdonnevek** megkülönböztetése a köznevektől a főnévi szóosztályon belül, 2. valamint a **mondatkezdő nagybetűk**.

1. Állandó nagy kezdőbetűjük írásgyakorlatunkban — mint az jól ismert — csak a tulajdonneveknek van. Ma mindenki számára természetes, hogy a tulajdonneveket a legtöbb nyelvben nagybetűvel írjuk, s az is tény, hogy ez a szokás hosszú fejlődés eredményeképpen alakult ki. Érdekességképpen említhetjük meg — Keszler Borbála összefoglaló jellegű tanulmányára hivatkozva a tulajdonnév-jelölés történetével kapcsolatban (1993) —, hogy már a legősibb írásfajtákban is megvolt valamiféle törekvés a tulajdonnév és a köznévi megkülönböztetésére — természetesen a legkülönbözőbb eszközökkel. Például az azték kópírásos iratokban a személy- és földrajzi neveket emberfigurák melletti és alatti rajzokkal, mennyiségre utaló jelekkel jelölték. Az egyiptomi hieroglifákon a fáraók nevét piros névgyűrűbe foglalták, később a hieratikus folyóírással írt szövegekben a papiruszokon az istenek nevét vörös tintával írták. Az akkád és az asszír ékírásban pedig különféle determináló jelekkel utaltak a tulajdonnévi jellegre. A nagybetű a görög és latin nyelvű iratokban bukkant fel, először mondatkezdő helyzetben, később a tulajdonnév jelölésére a VIII—IX. századtól kezdve az ún. minuscula típusú írás kialakulása után (korábban a görög és latin szövegekben nemigen különböztették meg a tulajdonnevet a köznévtől). A tulajdonnév nagybetűs írása végül a X—XI. században kezdett gyakoribbá válni, s a XVII—XVIII. században állandósult Európa-szerte (vö. KESZLER 1993: 172—176).

E rövid és érintőleges történeti kitérő után nézzük meg a tulajdonnevek és a nagybetűs jelölés összefüggését egy kicsit közelebbről. A tulajdonnévi

szóosztály különféle alcsoportokra tagolódik (személynevek, földrajzi nevek, intézménynevek stb.) — s valamennyi közös sajátossága a kezdő nagybetű. Ez jelöli — Deme László szavaival élve (1989: 282) — a „névség” tényét. A tulajdonnevek esetében ezentúl azonban fontos a névterjedelem jelölése is. Köztudott, hogy ebbe a szóosztályba olyan egyedek is tartoznak szép számmal, melyek nem egyetlen, hanem több lexémából állnak, például *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar*, mely öt lexémából tevődik össze, ám egy névnek tekintendő — tehát ez egyetlen tulajdonnév, amelyhez hagyományos grammatikáink a főnévi szófaji értéket rendelik, hiszen tény, hogy a név a mondatban egységként valóban főnévként viselkedik. Miért és hogyan tekinthető fenti példánkban ez az öt lexéma, melyek között melléknév is szerepel — *bölcsészettudományi* —, s szerepelhetne egyéb szófajú szó is, főnévi értékűnek? Sokan és sokféleképpen próbálták meghatározni a „névség” lényegét. A legutóbb például Tolcsvai Nagy Gábor az V. magyar névtudományi konferencián a Polányi-féle kognitív nyelvelmélet, illetve a Langacker-féle kognitív nyelvtan alapján közelítette meg a problémát. Eszerint a neveket — miként más nyelvi entitásokat is — kétféleképpen fogja fel és dolgozza fel a beszélő és a hallgató: egyrészt holisztikusan, azaz egészelvűen. Ebből a nézőpontból nem az számít, hogy mit jelent a név, hanem az, hogy a névnek névjellege van, társadalmi, intézményi háttere van, s hogy vonatkozik valamire (vö. TOLCSVAI 1996: 322). Ez a **holisztikus**, egységben, egészelvűségben való „szemlélés” teszi tulajdonképpen a nevet névvé alapvetően. Ehhez járul aztán a morfológikus szempont, azaz a nyelvi egység részeire és annak viszonyaira összpontosító „szemlélés”. A név morfológikus befogadásakor az a lényeges, hogy mit jelenthet a név, mik az összetevői, tehát az etimológia, a szójelentés, a szó stílusértéke, a motiváció, azaz az egyes névelemek kerülnek előtérbe, illetve az, hogy a név megfelel-e valamilyen nyelvi jellegűen is jellemezhető névadási konvenciónak vagy sem (vö. TOLCSVAI 1996: 322).

A hagyományos névadásban, ahogy Tolcsvai Nagy Gábor is megállapítja (1996: 323), az intézményjelleg dominál (tehát az, hogy a nevet intézményesen adják, intézményesen működik, tulajdonképpen kanonikus értéket kap), így alapvetően a holisztikus szemlélet érvényesül. Ez tehát az alapja véleményem szerint annak, hogy a helyesírás a nevek esetében egyértelműen törekszik a „névség” jelölésén kívül a névterjedelem jelölésére is. Deme László a névterjedelem jelölésének négy lehetséges módját adja meg (1989: 283). 1. A több tagból álló neveknél az első és legtermészetesebb eljárás a tagok egybefogására — vö. holisztikus szemlélés — a teljes egybeírás. 2. Az egybeírásnak egyfajta módja tulajdonképpen a kötőjelezés is. 3. S ez témánk szempont-

jából a leglényegesebb most: az alkotóelemek csupa nagybetűs kezdése. Ez érvényesül a személyneveknél: *Boján Mihály*, az intézménynevek jó részénél: *36. Sz. Építőipari Szakmunkásképző Intézet*, a márkaneveknél: *Suzuki Swift*, a földrajzi nevek egy típusában: *Magyar Köztársaság*, a kitüntetések, díjak egy részénél: *Akadémiai Aranyérem*, valamint az állandó címeknél: *Magyar Nemzet*. Tehát a nagybetűs írásmódnak a tulajdonnevek alapvető megkülönböztetésén túl a névterjedelem kijelölésében az egészszelvőségnek megfelelően nagyon fontos szerepe van.

A Deme-féle 4. kritérium — egyébként ez alkotja a legheterogénebb csoportot — az, hogy a névterjedelmet a tulajdonnév nyelvi felépítése vagy sajtósága helyzete mutatja. Ide tartoznak a földrajzi nevek közül az ún. közigazgatási nevek, például *Kossuth utca*, az intézménynevek közül pedig az *Ugocsa mozi* típusúak — mindkét esetben az ún. „kétségtelen utótag” (vö. DEME 1989: 283) jelzi a név határát, azaz a földrajzi köznévet, valamint az intézménytípust jelölő névet. Ezek az esetek egyébként az ún. kombinált nevek közé tartoznak, azaz van bennük egy eredetibb tulajdonnévi elem, egy jelnév, mely valamilyen közzói elemmel kombinálódik (vö. J. SOLTÉSZ 1979: 32). Vegyük szemügyre az utóbbi példát: *Ugocsa mozi*. Gyakorlatilag maga a tulajdonnév az *Ugocsa*. A *mozi* mindössze azonosításra szolgál — ebben a szerkezetben az utótag tulajdonképpen a név vonatkoztatását adja meg, vagyis nem szerves része a tulajdonnévnek —, s ezt helyesírásunk is jelzi a kisbetűvel. Gondoljunk Kiefer szemantikai nézeteire a tulajdonnevekkel kapcsolatosan (1989 — idézi TOLCSVAI 1996: 321). Eszerint tehát az, hogy a név név, kétféle szempontból igazolható. Egyrészt a név és a megnevezett között pragmatikai viszony van: a nevet adják. Másrészt a tulajdonnévnek név (azaz nem főnév, hanem adott név) voltából következően van vonatkozása. Ennek levezetésére Kiefer azonosító predikatív szerkezetet használ (ti. a tulajdonnév logikai jelentését vizsgálja, a logikai jelentés pedig a jelentésnek az a része, mely igazságfeltételekkel hozható kapcsolatba, igazságfeltétele pedig csak a mondatnak lehet — vö. KIEFER 1989: 287): *Budapest nagyváros*. Alkalmazzuk ezt a fenti példánkra: Az *Ugocsa az mozi*, vagyis tulajdonképpen ebben az értelemben használjuk az *Ugocsa mozi* szerkezetet, ahol tehát az *Ugocsa* a tulajdonnév, a *mozi* a vonatkoztatás, az azonosításra utaló tag. S mindezt helyesírásunk is tükrözi — ha nem is tökéletes következetességgel, vö. *Madách Színház*, *Honvéd Szálló* — éppen a kezdőbetűk megfelelő alkalmazásával.

A tulajdonnevek holisztikus szemlélésének és a kezdőbetűk összefüggésének legproblematisabb csoportját, úgy gondolom, az egyedi címek alkotják. Deme szerint (1989: 283) itt a névterjedelmet a cím elkülönített helyzete

adja, például címlapon van, s emiatt hat egészként. Az egyedi címek esetében a kezdő lexéma kezdő nagybetűjén kívül csak az esetleges tulajdonnévi elemek nagybetűsek, egyébként nem használunk nagy kezdőbetűket. Kontextusban éppen ezért törekszünk a formai beszerkesztésre — a holisztikus szemléletnek megfelelően —, például a *Termelési-regény (kissregény)* című műben, illetve az írásgyakorlatban nem véletlen az egyedi címek gyakori idézőjelbe tétele. Ugyanis ha mindezt nem alkalmazzuk, nem biztos, hogy kiderül, mely lexémákat kell egészszelvényen, egységben tekintenünk, hiszen még az írott képben sem egyszerűsítik le a kezdőbetűk mindezt. Nézzünk egy fiktív példát:

Szabó Ubul Lótifuti kisregényében olvashatjuk. . .

Ebben az esetben egyáltalán nem egyértelmű, hogy az adott mű címe vajon *Lótifuti* vagy *Lótifuti kisregény*, s ebben az írott nyelvi befogadás sem segít szükségszerűen.

Helyesírásunk fenti vonatkozásában azonban — s ez az általános, s ez is helyesírásunk ún. értelemtükrözőtető jellegét mutatja — feloldja a megfelelő eszközökkel, azaz például a kezdőbetűk használatával az esetleges hasonló értelmezési problémákat. S most nem elsősorban a kis- és nagybetű alapvető értelemtükrözőtető jellegére gondolok a tulajdonnevek és a köznevek eredendő megkülönböztetésében (például *opera* — *Opera*), hanem a következőkre. Az ún. hagyományos, intézményesen működő nevek esetében igaz az, hogy a tulajdonnév szövegkörnyezeten kívül, önmagában identifikál. A nem hagyományos, legújabb — Tolcsvai Nagy által posztmodernnek nevezett — nevek esetében, azoknál, melyek még nem intézményesedtek, nem kapták meg kanonikus értékeiket, ez az identifikáció, vonatkoztatás nem szükségszerűen nyilvánvaló, sőt alapvetően a tulajdonnéviség sem az (vö. TOLCSVAI 1996: 323). Nézzük a következő példát:

Mit tudsz a *Fekete Lyuk*ról?

Miről is van szó ebben az esetben? A *fekete lyuk* szintagma különféle értelmezési tartományokat hozhat működésbe, például az általános közhasználatit minden további kijelölés nélkül, egy csillagászatit a maga további értelmezési mezőjével stb., s aki tudja, hogy ez egy budapesti klubnak a neve, az tudja csak holisztikusan névként tekinteni (vö. TOLCSVAI 1996: 323). Leírva a nagybetűs íráskép azonban azonnal utal a tulajdonnévi jellegre — azok számára is, akik nem tudják, hogy létezik egy ilyen nevű klub. Tehát a nagybetűs íráskép (*Fekete Lyuk*) azonnal jelzi, hogy a szerkezetet egészszelvényen kell kezelni, azaz név, s ekkor megjósolható többé-kevésbé, hogy mire

vonatkozhat. (Zárójelben jegyzem meg, hogy ha tudjuk, hogy ez egy klub-név, a név maga morfológikusan tekintve természetesen működésbe hozza az előzőekben említett értelmezési tartományokat is — sőt elsőrendűen ezeket hozza működésbe. Így az ilyen típusú nevek befogadásakor, megértésekor jóval nagyobb kognitív tevékenységre van szükségünk, mint a hagyományosnak nevezett nevek esetében — vö. részletesebben TOLCSVAI 1996: 323—324). Vegyünk a fentiekre egy másik példát:

A fogatlan *Bulldognál* (sic!) erősebb a tavaszi *Darázs*.

Így dekontextualizálva, ha szóban hangzik el, mondatunk szinte értelmezhetetlen pragmatikailag. (A világról való tudásunk alapján ugyanis nem szoktunk egy emlősállatot egy ízeltlábúval összehasonlítani a rágószervek és az évszakok függvényében.) A leírt formában azonban a *Bulldog* és a *Darázs* nagybetűje jelzi, hogy holisztikusan kell őket szemlélnünk, azaz nem a jelentés, hanem a névjelleg számít. Így a mondatunk már nem tűnik pragmatikai képtelenségnek. A „megoldás”: *Battai Bátor Bulldogok* és *Érdi Darazsak* — magyar rögbicsapatok nevei, tehát: az egyik tavaszi fordulóban a Darazsak legyőzték az egyébként gyengén játszó Bulldogokat. (A példa a Nemzeti Sportból származik. Megjegyzendő: az AkH. 1984. szerint *buldog* a helyes állatnév!)

2. S ezzel térjünk át a grammatikai alapú nagy kezdőbetűs írásmód másik területére: a **mondatkezdő nagybetűre**. A mondatkezdő nagybetű tulajdonképpen tagolóeszköz — természetesen a mondatzáró írásjelekkel együtt —, hiszen így jelezzük a szövegben azt, hogy új egység, új mondat kezdődik. Ez persze — s ezt meg kell említenünk — nem szükségszerűen esik egybe a megnyilatkozashatárokkal, hiszen tudjuk azt, hogy a mondat és megnyilatkozás (vagy másképp nyilatkozat) közötti realizációs viszony fakultatív természetű, nem alapul kölcsönösen egyértelmű megfelelésen. Ezzel kapcsolatosan Péter Mihályt idézhetjük: „Lehetséges olyan nyilatkozat, amely több mondatból áll (pl. *Az apa félretette az újságot, a gyerekek abbahagyták a tanulást, mindnyájan a tévé elé ültek*), és előfordulhat az is, hogy egy mondat több nyilatkozatban realizálódik (pl. *Hogyan tehetted ezt? Velem! És éppen most!*)” (PÉTER 1986: 6). Nem szándékozom most mondatelméleti kérdéseket boncolgatni, s nem próbálom meg a mondat és megnyilatkozás egymáshoz való viszonyának problémáját mégcsak röviden sem összegezni — mindezt azért hoztam elő, hogy szembesítsem Berrár Jolán egyik megállapításával a *Mondat formai ismertetőjegyei* című tanulmányából. Ez így szól: „A mondat a nyelvtudomány egyik legvilágosabb kategóriája — a gyakorlatban. Az elmélet azonban mást mutat. Kétezer esztendő nyelvtudósai kísérletez-

tek meghatározásával, több könyvet írtak a kérdésről anélkül, hogy végleges megnyugtató eredményre jutottak volna.” A továbbiakban Jespersent idézi Berrár: „hogya mi a mondat, abban a grammatikusok aligha tudnak megegyezésre jutni, de szinte minden konkrét esetben egyetértenek abban, hogy egy adott szócsoporthoz mondat-e vagy sem” (1963: 53). Ha ezt az utóbbi kijelentést szigorúan vesszük, azt gondolom — befogadói oldalról tekintve — az írott nyelvi közlemények esetében tökéletesen igaz, éppen az írás, helyesírás adott eszközeinek (nagybetű, írásjel) használata miatt. Ám például egy spontán beszélt nyelvi szöveg esetében ez már nem is olyan biztos — éppen többek között a fent említett probléma miatt: vajon minden esetben sikeres lesz-e a mondathatár megállapítása, vagy esetleg megnyilatkozhatókkal lehet jobban operálni — például egy spontán beszélt nyelvi szöveg lejegyzésében? A mondatokra jellemző intonációs lezárttság ellenére sem szükségszerű, hogy ebben az esetben a befogadó tökéletesen ugyanazokat a mondatokat „produkálná”, mint a közlő. Nem szándékozom ennél a problémánál hosszasan időzni, annál is inkább nem, hiszen távolabbról érinti a kezdőbetűk kérdését, s úgy hiszem, sok vonatkozásában átgondolást igényel, s jóval túlmutat a nagy kezdőbetű tárgykörén — mindezt problémafelvetésnek szántam.

Visszatérve a kezdőbetűkhöz — feltétlenül a mondat és a nagybetű kérdéskörében kell megemlíteni a különféle feliratokat, az egyetlen lexémából állókat is — például *Bejárat*, *Ambulancia* —, hiszen ezek is mondatértékűek, példánk egy főtagú nominális mondatok. A feliratok egyébként — figyelemfelhívó szerepüknek megfelelően — leggyakrabban csupa nagybetűből állnak, ám ha nem ezt a megoldást alkalmazzuk, a nagy kezdőbetű akkor is mindenképpen indokolt.

S ezzel térjünk át a grammatikai aspektusról a pragmatikaira.

A nagy kezdőbetű használatában pragmatikai oknak azt nevezhetjük, ha valamiféle tiszteletet, nagyrabecsülést érzékeltetünk vele. Ezt leginkább a hivatalos és tudományos írásgyakorlatban érhetjük tetten, többnyire levelekben vagy hivatalos iratokban. Jól ismert a levélbeli megszólításoknak az az írásformája, amelyben a mondatkezdő nagybetűn és a tulajdonneveken kívül nagy kezdőbetűvel jelöljük azokat a közneveket is, amelyek önmagukban alkalmasak a megszólításra — ilyenek például a rokonsági terminusok, a rang- és címmegjelölések, a foglalkozást jelölő főnevek, a ma már teljesen neutrálissá vált *úr* terminus, illetve természetesen a második személyű személyes névmások. Mindezek — ahogy helyesírási kézikönyveink is jelzik (vö. például SZEMERE 1987: 139–140) — szövegen belül is lehetnek nagy kezdőbetűsek a fokozott tisztelet kifejezésére (szövegen belül a több lexémából álló terminusok esetében csak az első szó nagybetűs — például *Professzor úr* — a

levélkezdő megszólítás *Professzor Úr* formájával szemben). Ezt az írásképet véleményem szerint erősítheti az a tény is, hogy a megszólításra alkalmas főnevek vagy főnévi csoportok nemcsak tagolatlan megszólítások lehetnek, hanem szervesen beépülhetnek a tagolt mondat struktúrájába mintegy „kiváltva” a magázó formájú személyes névmásokat, így küszöbölve ki azok esetleges rossz stilisztikai hatását, például *Szeretnék Önnel* beszélni helyett: *Szeretnék a Tanár úrral* beszélni. A második mondatunk kiszakítva a kontextusból kétféleképpen értelmezhető: vagy harmadik, vagy második személyű. Nyilvánvaló, hogy a szövegben ez a kétértelműség megszűnik (különben kommunikációs zavar támadhat), ám a nagy kezdőbetűs írásmód tulajdonképpen megerősíti a második személyű használatot.

A pragmatikai okból történő nagybetűs írásmódra vonatkozó szabálypont (149.) természetesen nem tekinthető ugyanolyan kodifikált szabálynak, mint a grammatikai alapúak. Mindez tulajdonképpen a mindennapi írásgyakorlat rögzítése, tanácsként szolgál, inkább leíró, mint előíró jellegű. Nem kezelhető tehát helyesírási hibaként például a *Kérem a polgármester urat* mondatkezdő formában a kis kezdőbetűs megoldás sem (maximum udvariatlanságnak).

A nagy kezdőbetűk alkalmazásának stilisztikai vonatkozását, s itt elsősorban a szépirodalomra, a költők írásgyakorlatában fellelhető alkalmi nagy kezdőbetűkre kell gondolnunk, mindössze a teljesség igénye miatt említem meg, hiszen ebben az esetben nemhogy kodifikált szabályokról, de általánosítható praxisról sem beszélhetünk — a költői szabadság szent és sérthetetlen.

Úgy gondolom, világos, egyértelmű és áttekinthető a kezdőbetűk használata helyesírásunkban — az elméletben. A gyakorlat azonban néha különféle okból mégis bizonytalan, vagy egyszerűen nem veszi figyelembe a szabályokat. Nézzünk néhány példát a gyakorlat, a praxis oldaláról!

Nyilvánvalóan bizonytalanságot okoz az, ha egy adott lexémáról vagy lexémacsoportról nem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy tulajdonnév-e, annak része vagy sem. Erre a legtöbb példát az intézménynevek kínálják. Most ebből a problémakörből két esetet ragadok ki.

Az intézmények (például cégek, vállalatok) kisebb-nagyobb alegységeinek elnevezését kétféleképpen írjuk. Ha nagyobb szervezeti egységről van szó, és szükség van az egyediség érzékeltetésére, nagy kezdőbetűt alkalmazunk (AkH. 189/b pont): *Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya* (MTA), ám az intézmények azonos rendeltetésű kisebb egységeinek megnevezései kisbetűsek (189/c): *Kossuth Nyomda kereskedelmi főosztálya*. Túl azon, hogy az ilyen „kisebb egységek” vezetői gyakran presztízsokokból ragaszkodnak a

nagy kezdőbetűs formához, esetenként nem is lehet egyértelműen eldönteni, hogy melyik írásmód alkalmazása a megfelelőbb; ehhez sokszor ismereni kell(ene) az adott intézmény felépítési rendszerét is. Például az ELTE-n *magyar nyelvészeti könyvtár* vagy *Magyar Nyelvészeti Könyvtár* működik? Hasonló problémát vehet fel a tanszékek elnevezésének írásformája is: *Mai magyar nyelvi tanszék* vagy *Mai Magyar Nyelvi Tanszék*? A gyakorlat, sőt az AkH. 1994. is, az utóbbi mellett foglal állást.

A rendezvények, kongresszusok, konferenciák, kiállítások elnevezésének helyesírása is bizonytalan lehet. Ezek akkor nagy kezdőbetűsek, ha intézményszerűek (191. pont): például *Szegedi Szabadtéri Játékok*, egyébként kisbetűvel írandók: például *(a) magyar nyelv hete*. Kérdés, hogy egy-egy ilyen rendezvény mikor tekinthető „intézményszerűnek”. Szabályzatunk azt sugallja, hogy akkor, ha rendszeresen ismétlődő, országos rendezvényről van szó. Ebben az esetben azonban *(A) Magyar Nyelv Hete* írásforma talán már megfelelőbb lenne, ahogy a gyakorlat is hajlik a nagybetűsítésre.

Sorolhatnánk természetesen további példákat a tulajdonnevek köréből — például említve a márkanevek, címek hasonló jellegű helyesírási problémáit —, nézzünk azonban meg inkább két olyan egymással ellentétes előjelű esetet a tulajdonnevek írásgyakorlatából, amelyek nem helyesírási bizonytalanságból adódnak, hanem sokkal inkább divatjelenségnek tekinthetők.

Régi probléma a személynevek, címek (esetleg feliratok) szándékos kisbetűsítése például a televízióban, filmvászonon vagy könyvborítókon. Nyelv-művelőink ezt elsősorban a figyelemfelkeltés szándékával magyarázzák (vö. NyKk. I. 854), véleményem szerint azonban inkább a divat hatásával kell számolnunk — mai divatos szóval: „design” —, elsősorban a nyugati minta követésének köszönhetően. Még egy — egyébként igen jó és hasznos — helyesírási kézikönyvet is utolért a „sors”. Közismert, hogy Szemere Gyula monográfiájának a címe ezzel az írásmóddal került a címlapra: *hogy is írjuk?* Nos, a válasz: ne így!

Ezzel ellentétes az az újabban felbukkanó jelenség, hogy angol mintára a magyar pop- és rockegyüttesek szerzeményeinek a címét csupa nagy kezdőbetűvel jelenítik meg, pl. Happy Gang: *Minő Guminő*. (Szándékosan választottam ezt a példát, s most csak annyit tennék hozzá: ez tényleg egy magyar zenekar, és valós a dal címe is!)

A pragmatikai alapú kezdőbetű-használat, jóllehet ebben az esetben nem beszélhetünk igazán előíró szabályokról, mégis meglehetősen érzékeny pontja az írásgyakorlatnak. Szabályzatunk érthető, világos összefoglalása ellenére örök kérdés a beosztások, rangok írásmódja, avagy kinek jár és kinek nem a nagybetű. Ha nem a fent vázolt levélbeli vagy egyéb megszólításokról

van szó, tehát az egyébként megszólításra is alkalmas főnevek vagy főnévi csoportok harmadik személyűek nemcsak grammatikailag, hanem pragmatikailag is, akkor teljesen felesleges a nagy kezdőbetű használata, és ez érvényes a legnagyobb rangtól a legkisebbig, szövegen belül és aláírás alatt is. Más kérdés persze az, hogy a nagy kezdőbetűs írásforma nem szükségszerűen helyesírási bizonytalanságból ered, hanem pl. egy adott vezető hiúsága, presztízsének hangsúlyozni vágyása, a beosztott (pl. titkárnő) tekintélytisztelete, esetleg félelme az oka.

Itt kell megemlítenünk egy furcsa tévhitet a tudományos fokozatokkal kapcsolatban. Jóllehet sokszor és sokan megírták már, mégis újra és újra találkozhatunk azzal a kérdéssel, hogy vajon a helyesírás különbséget tesz-e a kétféle doktori fokozat között, azaz a kisdoktoroknak a kisbetű, a nagydoktoroknak a nagybetű dukál-e. A doktori cím helyesírását már évtizedekkel ezelőtt szabályozták, mégpedig a következőképpen: a *dr.* akár egyetemi, akár akadémiai doktorátusról van szó, csak akkor írandó nagy kezdőbetűvel, ha mondat élén, önálló aláírásban, névtáblán vagy — tegyük hozzá — névjegyben szerepel, egyéb esetekben (pl. mondaton belül) kisbetűs. Ez a kérdés már csak azért is megmosolyogtató, mert amennyiben helyesírásunk tényleg különbséget tett volna valaha a két doktori fokozat között, mi lett volna azokkal a doktorokkal, akik kandidátusi fokozatot szereztek?

Végezetül — bár korántsem kimerítve a nagy kezdőbetűk helyesírási problémájának kérdéskörét — essék szó az új tudományos fokozatról, a PhD-ről. Mivel ez az angol rövidítés (*Doctor of Philosophy*, illetve latinul *Doctor Philosophiae*) átvétele (a magyarban egyébként inkább mozaikszónak minősíthetjük), helyesírása is egyértelműen angol, sőt még a kiejtése is — bár mintha egyre gyakrabban lehetne péhádénak hallani. Sajnálatos, hogy nincs megfelelő magyar terminusunk erre a fokozatra, és elterjedtté válása miatt nem is látok sok esélyt a megmagyarítására, ha azonban lenne magyar megfelelője, akkor nyilvánvaló lenne a kisbetűs írásmód.

Irodalom

BERRÁR Jolán 1963. A mondat formai ismertetőjegyei. *ÁNyT.* I. 53—76.

DEME László 1989. Névterjedelem és névtartozékok. In: BALOGH Lajos és ÖRDÖG Ferenc (szerk.): *Névtudomány és művelődéstörténet.* Zalaegerszeg, 282—286.

EGEDY Mária: Mikor kell a nagy kezdőbetű? In: FERCSIK Erzsébet: *Helyesírási kalauz.* Korona Kiadó, Budapest, 1995. 89—91.

KESZLER Borbála 1993. A tulajdonnév-jelölés történetéhez. *Névtani Értesítő* 15. 172—177.

KIEFER Ferenc 1989. Mit jelent a tulajdonnév? In: BALOGH Lajos és ÖRDÖG Ferenc (szerk.): Névtudomány és művelődéstörténet. Zalaegerszeg, 286—290.

LACZKÓ Krisztina: Hány személyes névmásunk van? In: KESZLER Borbála (szerk.): Újabb fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Budapest, 1992. 108—127.

LACZKÓ Krisztina: Kisbetűk és nagybetűk. Magyar Tudomány 96/7. 880—881.

A magyar helyesírás szabályai. 11. kiadás. Budapest, 1992.

Nyelvművelő kézikönyv I—II. Budapest, 1980. és 1985.

PÉTER Mihály 1986. A nyilatkozat mint a nyelvi közlés alapegysége. MNy. 82: 1—10.

J. SOLTÉSZ Katalin 1979. A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Budapest.

SZATHMÁRI István: A magyar helyesírás alapjai. Tankönyvkiadó. Budapest, 1995.

SZEMERE Gyula 1987. Hogy is írjuk? Gondolat Kiadó, Budapest.

TOLCSVAI NAGY Gábor 1996. A tulajdonnév jelentéstanáról egy névcsoport kapcsán. Nyr. 120: 319—325.